

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

1-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

А.Тожалиев Инновацион ривожланиш – жамиятнинг янги тараққиёт босқичида муҳим омил	66
АДАБИЁТШУНОСЛИК	
Н.Каримов Исҳоқхон Иброт: янги маълумотлар.....	69
Ҳ. Худоймуродова “Рўзи Чориевнинг сўнги васияти”да биографик метод.....	74
О.Абобакирова Ўзбек болалар ҳикоячилигининг услубий хусусиятлари	77
ТИЛШУНОСЛИК	
М.Ҳакимов, М.Ғозиева Овоз тембрининг функционал хусусиятлари.....	81
Р.Шукуров, Г.Жўрабоева Исҳоқхон Ибротнинг «Фарғона тарихи» асарида водий топонимлари таҳлили	87
О.Бегимов Қўшма таркибли оронимларнинг ясалишига доир	92
ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ	
Л.Ахмедова Инновацион таълим технологиялари орқали олийгоҳ талабаларини инглиз тилида сўзлашга ўргатиш	96
Ж.Жалолов Чет тили ўқитиш мазмунини тайёрлаш ва ўргатиш методикаси (методологик нуқтаи назар).....	101
ИЛМИЙ АХБОРОТ	
А. Ўринов, Г.Собиржонова Функция ҳосиласининг тенгламалар ечишга татбиқи.....	105
Д.Орипов Қаср тартибли оддий дифференциал тенглама учун локал ва нолокал шартли чегаравий масала ҳақида	108
Н.Тўхтасинова Псевдоқавариқ соҳалар ва уларнинг хоссалари	111
Ф.Исматуллаев, С.Ахмедова Ўзбекистон – Италия ҳамкорлигининг айрим масалалари	113
М.Усманов Фуқаролик жамиятининг маданий ва гуманитар жабҳалари.....	115
М. Раджабова Фарғона вилояти шаҳарларида аҳолига тиббий хизмат кўрсатишнинг аҳволи (1917 – 1924 йиллар)	118
Б.Бахриддинова Билвосита ва бевосита таржимада реалиялар.....	121
З.Жўраева, Н.Ўсарова, Н.Дўлтаева Салиҳ Бишакчи томонидан Абдурауф Фитрат асарларининг қиёсий таҳлили	124
И.Ҳожалиев, И.Аҳмаджонов Термин ва талқин муаммосига доир	127
Б.Қурбонова, З.Каримова Ўзбек ва қирғиз тиллари лексикасида макон семали лексемаларнинг ифодаланиши.....	130
Г.Икромова Шароф Бошбеков драмаларининг айрим фонетик хусусиятлари	132
ФАНИМИЗ ФИДОЙЛАРИ	
Ўзбек тилшунослигининг фозил сиймоси	135
БИБЛИОГРАФИЯ	
Библиография	137

УДК: 8-1/-9+8-31

“РЎЗИ ЧОРИЕВНИНГ СЎНГГИ ВАСИЯТИ”ДА БИОГРАФИК МЕТОД

Ҳ.Худоймуродова

Аннотация

Мақолада ёзувчи Нодир Норматовнинг “Рўзи Чориевнинг сўнги васияти” романи таҳлилга тортилган. Унда роман-эсседаги биографик метод масаласи ёритилган.

Аннотация

В статье анализируется роман “Последнее завещание Рузы Чарыева”. В нем раскрыта проблема биографического метода в романе-эссе.

Annotation

In this article the novel of Nodir Normatov “Ruzi Choriev's last will” are analysed. In this novel -essay the problems of biographical method has been revealed.

Таянч сўз ва иборалар: роман, биографик метод, эссе, қаҳрамон, хотира.

Ключевые слова и выражения: роман, биографический метод, эссе, герой, память.

Key words and expressions: novel, biographical method, essay, hero, memory.

Жаҳон адабиётида биографик метод асосида яратилган асарлар талайгина. Француз ижодкорлари Сент Бёв ва Андрэ Моруа кабилар бу жанрда дастлабки ижод намуналарини битиб, шухрат қозонган. Айнан Сент Бёв адабиётшуносликдаги биографик методнинг илмий-назарий асосчиларидан ҳисобланади. Бу методни, Баҳодир Карим таъкидлаганидек, “таржимаи ҳолдан иборат деб содда тушунмаслик керак. Зотан, биографик метод ижодкор таржимаи ҳолининг оддий хронологик тавсиф ва таснифи эмас; ёзувчининг туғилган йили, яшаган жойи ёки муҳити, асарларининг ёзилган йили ва, ниҳоят, ижодкорнинг вафот этган йили – буларнинг бари биографик маълумотлар ҳисобланади”[1,166].

Биографик метод нима? Бу саволга жавоб топиш учун яна Б.Каримга мурожаат қиламиз: “Биографик метод эса ёзувчи ва бадиий асар жуфтлигига асосланади. Ижодкорнинг шахсий ҳаётига, яшаган муҳитига, рухий-психологик ҳолатига, шахсий қизиқишларига, асарни ёзишга туртки берган илҳом факторларига, ижодкор лабораториясига ва шу каби қатор тарихий-индивидуал масалаларга жиддий эътибор беради”[1,166].

Биографик методга оид асар қисса, роман, тарихий ёки бошқа кўринишларда бўлиши мумкин. Автобиографик асарлар ҳам айна шу методга таянади. Масалан, А.Қаҳҳорнинг “Ўтмишдан эртақлар”и, Ойбекнинг “Болалик” асари ва бошқалар.

Биографик асарда ҳужжатлилик, ҳаққонийлик ва ҳолислик етакчи

ҳисобланади. Унинг марказида инсон ва унинг ҳаёти туради. Одатда биографик асар қаҳрамони машҳур шахс ҳисобланади. Агар асар қаҳрамони таниш, замондош бўлса, муаллиф учун қийинчилик туғилмайди. Муаллиф учун қаҳрамонига тегишли ҳар бир деталь муҳим. Масалан, асар қаҳрамонининг мактуб, хотира, кундалик, буюмлари ва бошқалар.

Биографик асар муаллифидан, энг аввало, синчковлик, маълумотларни сохталаштиришга йўл қўймаслик, ҳолислик талаб қилинади. Ирвинг Стоуннинг мана бу фикрлари биографик қисса ҳақида бўлса ҳам, у барча биографик асарлар учун тўла мос келади: “Биографик қиссанинг муаллифи бир одам ёхуд бир гуруҳ одамлар ҳақида материаллар йиғиш устида ишлайдиган биограф бўлмоғи керак. У, бу материалларни таснифлашнинг мураккаб техникасини ўзлаштириб олмоғи, одамларнинг бошидан ўтган юз миллионлаб турли-туман ҳаётий воқеалар ичидан айна мана шу биттасини ажратиб олмоқ учун айрим олинган ҳар бир ҳолатга мос келувчи айрича услуб қўлламоғи, айрича ёзиш тарзини кашф этмоғи лозим”[2,100].

Ўзбек адабиётида биографик метод асосида яратилган асарлар ичида Нодир Норматовнинг “Рўзи Чориевнинг сўнги васияти” роман-эссеси алоҳида ажралиб туради. Н.Норматов нафақат ёзувчи, балки тасвирий ва амалий санъат бўйича кўплаб мақолалар ёзган, тадқиқотлар олиб борган санъатшунослардир. Қолаверса, муаллиф асар қаҳрамони Рўзи Чориев билан кўп ҳамсуҳбат бўлган, сафарларда унга

Ҳ.Худоймуродова – ТерДУ, тадқиқотчи.

АДАБИЁТШУНОСЛИК

ҳамроҳлик қилган. Н.Норматовнинг китоб сўнгида ёзган хотираларидан маълум бўладики, рассомнинг умрининг охири кунларида ҳам унинг ёнида бўлган, унинг васиятларини ҳам бажарган. Рўзи Чориев ўз васиятини амалга оширишни Н.Норматовга топширади, унга ишонади. Чунки адиб унга бир томондан ўз туғишган яқинидай бўлиб қолган бўлса, иккинчи томондан ҳар икки ижодкор ҳам Сурхондарёнинг Шеробод туманидаги Пошхурт қишлоғида туғилган. Бу нарса ҳам уларни янада боғлаб, яқинлаштирганига шубҳа йўқ.

Китобда Рўзи Чориевнинг ҳаёти ва ижодий фаолияти очиқ берилган. Мазкур асарнинг яратилишининг сабабини Н.Норматов шундай изоҳлайди: "... Кунларнинг бирида Рўзи ака шундай деб қолди:

– Кўп учрашувларда менга, айниқса, болалар қандай қилиб рассом бўлдингиз, дейишади. Уларга ўқиш-ўрганиш орқали рассом бўлдим, дейман. Тинимсиз чизганим шу даражада рассом қилиб тарбиялади, дейман... Аммо бу гаплар етарли эмаслигини ичимда сезиб тураман. Биргалашиб бир китоб ёзсагу, шу китоб уларнинг саволларига жавоб бўлса...

Бу гап туртки бўлиб, рассомнинг санъатга, ҳаётга доир фикру мулоҳазаларини ёза бошладим. Аввалига Рўзи ака номидан ёзмоқчи бўлдим. Кейин, қарасам, унга ўзимнинг ҳам рассом ҳақида билганларим, эшитгану кузатганларим оқиб кира бошлади. Натижада, асар рассом ҳамда муаллиф нуқтаи назаридан ташкил топди. Муддао: учинчи бир нуқтаи назар – ўқувчининг санъат ҳақида, ҳаёт ҳақида янгича бир нигоҳи, фикри пайдо бўлди, муҳими шу" [3,4].

Муаллиф фақат рассомнинг биографиясини қуруқ баён этиш йўлидан бормайди. Адиб рассомнинг болалик чоғларидан тортиб то вафотига қадар бўлган ҳаётини акс эттирар экан, хотиралар, у билан суҳбатлари ва унинг ён дафтаридаги қайдларидан фойдаланади. Асардаги воқеалар бир-бирини тўлдиради. Гоҳ рассомнинг хотиралари, суҳбатлари ёки фикрлари, гоҳ адибнинг кузатишлари, билганлари, гувоҳ бўлганлари берилади. Лекин улар қоришиб ёки чалкашиб кетмайди. Рассом асарларининг яратилиш

тарихи ҳам китобхонни бефарқ қолдирмайди. Булар рассомнинг хотира ва суҳбатлари орқали баён этилади. Муҳими, "Рўзи Чориевнинг сўнги васияти" китобхонни зериктирмайди. Роман-эсседа Рўзи Чориевнинг яхлит портрети намоён бўлади.

Роман-эссе уч қисмдан иборат. Биринчи қисм "Камалак яшайдиган уй", деб номланади. Унда рассомнинг болалиги, устозлари, илк санъатга кириб келиши ҳақидаги хотиралари, болалик қийинчиликлари тасвирланган. "Рассомнинг сўнги кунлари", деб номланган қисмда Рўзи Чориевнинг ҳаёт ва санъат ҳақидаги қарашлари, фикрлари, сафар таассуротлари акс эттирилади.

Китобнинг учинчи қисми – "Рўзи Чориевнинг сўнги васияти"да рассомнинг вафотидан кейинги воқеалар, у ҳақидаги замондошларининг хотиралари, қайдлар келтирилган.

Муаллиф асар охирида шундай ёзади: "Рўзи Чориев ҳақидаги ҳикояларимга хотима сифатида шуни алоҳида таъкидлаб ўтишни истардим: гоҳида ҳаёлимдан "У бошқа бир оламдан – эртақлар оламидан келиб қолган эмасмикан", деган фикр ўтади. Бундай дейишимга сабаб, аввало унинг завқ-шавққа тўла эҳтироси, гўзалликни илғаб олишга чанқоқлиги, битмас-туганмас ғайрат билан ижод қилиши бўлса керак. Гоҳида унга қараб туриб, ҳозир у гўзаллик нималигини унутиб қўйган одамлар орасига қуюн сингари кириб келади-да, гулдурас овози билан ҳайқириб: "Эй одамлар! Қаранглар, ҳаёт қанчалик гўзал! Санъат қанчалик гўзал! Ҳар бирингиз қанчалик гўзалсиз! Буни сира ёддан чиқарманглар! Шошилинглар, бир-бирларингизга ғаниматсизлар! Ҳар бир ижодкорнинг вазифаси шу ҳақиқатни кишиларга асарлари, ўз ҳаёт тарзи билан эслатиб туришдан иборат!" деяётгандек бўлаверади"[4.181]. Муаллифнинг бу характеристикасида Рўзи Чориев характерининг энг муҳим жиҳатлари санъатни ва табиатни севиши, унга ошифта эканлиги ифодаланган.

Н.Норматовнинг "Рўзи Чориевнинг сўнги васияти" биографик романининг биринчи қисми, асосан, диалог шаклида ёзилган. Суҳбатдошлар – рассом ва роман муаллифининг ўзи. Шунинг учун ҳам муаллифнинг ўзи ҳам тарихий прототипга эга

бўлган роман қаҳрамонларидан бирига айланди.

Романда диалогларда ҳам муаллиф рассом биографияси ва асарлари, санъат оламининг нафис дунёси ҳақида кенг маълумот берган. Муаллиф фақат маълумотларни қуруқ баён қилиш йўлидан бормайди. Балки уни жонли, образли қилиб тасвирлайди. Китобхон кўз ўнгида қаҳрамоннинг ҳаёти кенг ракурсда намоён бўлади.

“Рўзи Чориевнинг сўнги васияти”да адиб мактуб усулидан унумли фойдаланган. Унда, асосан, Рўзи Чориевнинг хотини Маринага, дўстлари ва бошқа шахсларга ёзишмалари берилган. Шунингдек, рассом шахсий қоғозлари орасидан топилган, турли даврда ёзилган бошқа одамларнинг мактублари ҳам романга киритилган. Мана унинг хотинига ёзган мактубидан бир парча: “Азизим Марина! Ҳозиргина қўлимга қалам олиб, ёзишга тутиндим-у, хат ёзишни ҳам унутиб юборганимга иқрор бўлдим... Мен йўлда кела туриб тойиб йиқилдим. Болдир суягим синибди. Ҳозир Хумсон қишлоғига

элтувчи йўл устидаги кичик қишлоқда, бир табибнинг уйида даволанаяпман. Унинг айрим рецептларини ёзиб олдим. Энг муҳими, бу ерда анча қораламалар қилдим. Бўлажак картиналаримга деталлар йиғаяпман.

Ташвишланма, ҳозир соғлиғим яхши.

Салом билан Рўзи” [4,103].

Мактуб орқали адиб рассомнинг санъат, ижод йўлидаги машаққатларини ҳам китобхонга етказди.

Рўзи Чориев –табиат ошифтаси. Бу, унинг барча асарларида яққол кўринади. Н.Норматов рассом билан бир неча бор сафарга чиққан. Адиб қаҳрамоннинг бир қанча асарлари яратилиши жараёнига гувоҳ бўлган. Романда бу ҳақда ҳам тасвирларга дуч келамиз.

Умуман, китоб ўқувчини зериктирмайди. Китобхон асар воқеалари билан бирга яшайди, рассом билан хаёлий суҳбат қуради. Умуман олганда, “Рўзи Чориевнинг сўнги васияти”да машҳур рассомнинг бутун ҳаёти бор бўй-баста билан тасвирланган.

Адабиётлар:

- 1 Карим. Б. Руҳият алифбоси. – Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2016.
- 2 Стоун И. Биографик қисса ҳақида (Оксфорд университетида ўқилган маъруза) // Жаҳон адиблари адабиёт ҳақида (Озод Шарафиддинов таржималари). – Т.: Маънавият, 2010.
- 3 Норматов Н. Таассуротнинг рангин эшиги // Рўзи Чориевнинг сўнги васияти. – Т.: Санъат, 2008.
- 4 Норматов Н. Рўзи Чориевнинг сўнги васияти. – Т.: Санъат, 2009.

(Тақризчи: Х.Жўраев– филология фанлари доктори.)